

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของวิทยานิพนธ์

พุทธปรัชญาเถรวาทมีทัศนะที่สำคัญประการหนึ่ง ทัศนะดังกล่าวนี้คือ ทัศนะแบบทางสายกลาง พระพุทธองค์ตรัสเสมอว่า หลักธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา แม้จะมีหลากหลาย แต่ก็ประมวลลงที่หลักทางสายกลางนี้ทั้งสิ้น ทัศนะแบบทางสายกลางถือได้ว่าเป็น ทัศนะพื้นฐานของพุทธปรัชญาเถรวาท ที่ว่าเป็นทัศนะพื้นฐานหมายความว่า หลักทางสายกลางคือหัวใจของหลักธรรมอื่นๆ ตลอดจนพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ ทรงเทศนาสั่งสอน ประชาชนด้วยหลักธรรมที่หลากหลาย ตามความเหมาะสมตามอุปนิสัยและระดับสติปัญญาของผู้ฟัง หลักธรรมเหล่านี้อาจมีเนื้อหาต่างกัน แต่ทั้งหมดล้วนแล้วแต่ขยายความออกไป จากทัศนะพื้นฐานกล่าวคือหลักทางสายกลางนี้ทั้งสิ้น

คำว่าทางสายกลางเป็นคำที่มีความหมายเชิงเปรียบเทียบ หมายความว่า หลักดังกล่าวนี้เป็นกลางเมื่อเทียบกับแนวคิดและหลักปฏิบัติจำนวนหนึ่งที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล แนวความคิดและหลักปฏิบัติเหล่านี้พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าสุดโต่งไปคนละทาง ทัศนะพื้นฐานของพุทธศาสนาไม่เป็นเช่นนั้น กล่าวคือไม่ถึงไปที่ชั่วใดชั่วหนึ่งในจำนวนชั่วทั้งสองนั้น ด้วยเหตุนี้ ทัศนะพื้นฐานดังกล่าวนี้จึงมีชื่อ เรียกว่าทางสายกลาง

มีแนวความคิดและหลักปฏิบัติอยู่จำนวนหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงยกมาเป็นตัวอย่างของแนวคิดที่สุกชั่ว แนวคิดเหล่านี้สามารถจัดเป็นคู่ๆ แต่ละคู่มีเนื้อหาตรงกันข้ามกัน แนวความคิดและหลักปฏิบัติเหล่านี้ที่สำคัญและปรากฏค่อนข้างบ่อยในวรรณกรรมพุทธศาสนา คือ

- ก. ความสุขขัลลิกานุโยค(ความหมกมุ่นในกาม) กับอิตถกิลมทานุโยค(การทรมานตน)¹
- ข. สัสสตทฤษฎี(ความเห็นว่างอิตตาและโลกเที่ยง) กับอุจเฉททฤษฎี(ความเห็น

¹วินัยปิฎก พระไตรปิฎก เล่มที่ 4 ข้อที่ 13.

ว่าอิตตาและโลกชาคสูญ)²

ค. เอกัตตทิกฺขุ (ความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงเป็นหนึ่งเดียวกัน) กับปฺนุตฺตทิกฺขุ (ความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงหลากหลาย)³

ง. อตฺตทิกฺขุ (ความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่) กับนตฺตทิกฺขุ (ความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่)⁴

แนวความคิดและหลักปฏิบัติเหล่านี้ บางส่วนมีผู้อธิบาย ดีความ และแสดงเหตุผลว่าทำไมพระพุทธองค์จึงทรงเห็นว่าสุดชั่ว แต่ยังมีบางส่วนที่ไม่มีคนอธิบาย ดีความ และแสดงเหตุผลว่าทำไมพระพุทธองค์จึงทรงเห็นว่าสุดโคง เรื่องกามสุขัลลิกานุโยค กับอตฺตทิกฺขุและนตฺตทิกฺขุก็ดี เรื่องสัสสตทิกฺขุกับอจฺเจตทิกฺขุก็ดี มีผู้อธิบาย ดีความ และแสดงเหตุผลว่าทำไมพระพุทธองค์จึงทรงเห็นว่าสุดชั่วเอาไว้ค่อนข้างมากแล้ว แต่เรื่องความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงเป็นหนึ่งเดียว กับความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงหลากหลายก็ดี ความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ กับความเห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ก็ดี ดูจะยังไม่มีการหยิบยกมาอธิบาย ดีความ และแสดงเหตุผลว่าทำไมพระพุทธองค์จึงทรงเห็นว่า เป็นแนวคิดที่ สุดโคง

วิทยานิพนธ์นี้ต้องการศึกษา อธิบาย ดีความ และแสดงเหตุผลว่า ทำไมพระพุทธองค์จึงไม่ทรงเห็นด้วยกับทัศนะสุดชั่วสุดท้าย กล่าวคือ ทัศนะว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ กับ ทัศนะว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ ที่เจาะจงศึกษาเรื่องนี้ก็เพราะเห็นว่า ทัศนะสุดชั่วสุดนี้เป็น เรื่องที่ทำความเข้าใจได้ยากที่สุดในบรรดาแนวคิดสุดชั่วต่างๆที่พุทธศาสนารับรู้ถึง หากสามารถเข้าใจเรื่องนี้ได้ จะช่วยให้เราเข้าใจเนื้อหาส่วนที่สำคัญยิ่งในพุทธปรัชญาเดรวาทที่ถูกทิ้งไว้เป็นปริศนามานานนี้ นอกจากนั้น ปัญหาเรื่องความมีอยู่ (being) และความไม่มีอยู่ (non-being) ยังถือได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญที่วงการปรัชญาให้ความสนใจ การศึกษาแนวคิดของพุทธศาสนาว่าด้วยปัญหาดังกล่าวนี้นิยมเป็นเรื่องที่ควรกระทำ ยิ่งหาก การศึกษานั้นดำเนินไปในเชิงเปรียบเทียบกับแนวคิดในสำนักปรัชญาอื่นที่พุทธปรัชญาเดรวาทไม่เห็นด้วย ก็จะเป็นประโยชน์แก่วงการศึกษาปรัชญายิ่งขึ้นไปอีก

²สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 17 ข้อที่ 179-180.

³สังยุตตนิกาย นิทานวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 16 ข้อที่ 176.

⁴สังยุตตนิกาย นิทานวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 16 ข้อที่ 43-44.

1.2 ขอบเขตของวิทยานิพนธ์

จุดประสงค์หลักของวิทยานิพนธ์นี้คือศึกษาว่า

ก. ทิศนะที่ว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่มีเนื้อหาว่าอย่างไร

ข. ทิศนะที่ว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่มีเนื้อหาว่าอย่างไร

ค. เมื่อพุทธปรัชญาเถรวาทไม่เห็นด้วยกับสองระบบแนวคิดนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทได้นำเสนอทิศนะอะไรสำหรับแทนที่สองทิศนะดังกล่าวนี้

ง. ทิศนะที่พุทธปรัชญาเถรวาทนำเสนอนี้มีประเด็นที่น่าพิจารณาอย่างไรบ้าง

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์นี้จะครอบคลุมเรื่องหลักๆ ที่ต้องการศึกษาตามที่แสดงมา นี้ จะอย่างไรก็ตาม มีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจในเบื้องต้นนี้เล็กน้อยคือ สำนักปรัชญาสองสำนัก กล่าวคือ สำนักที่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ กับสำนักที่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ ที่วิทยานิพนธ์นี้ต้องการศึกษา จะมุ่งไปที่สำนักปรัชญาร่วมสมัยพุทธกาลเป็นหลัก เพราะทิศนะที่พุทธศาสนามีต่อสองสำนักปรัชญานี้เป็นทิศนะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเอาไว้ในสมัยพุทธกาล การศึกษาเรื่องนี้จึงต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ด้วย

กระนั้นก็ดี เนื่องจากพุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่ชาวพุทธเชื่อว่าเป็นสัจธรรม ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงชี้เอาไว้เมื่อหลายพันปีที่ผ่านมา สามารถใช้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกับแนวคิดที่ทรงวิพากษ์วิจารณ์ไว้ ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงสำนักปรัชญาที่เชื่อว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ก็ดี ที่เชื่อว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่ก็ดี ผู้วิจัยจะหมายครอบคลุมมาถึงสำนักปรัชญาใหม่ๆ ที่เกิดหลังสมัยพุทธกาลด้วย โดยที่สำนักปรัชญาเหล่านี้จะเป็นทางตะวันตกหรือตะวันออกก็ได้

1.3 พุทธศาสนา กับ พุทธปรัชญา

ในวิทยานิพนธ์นี้จะปรากฏคำสองคำปะปนกัน คือคำว่า พุทธศาสนา กับ พุทธปรัชญา สองคำนี้ผู้วิจัยใช้ในความหมายที่ใกล้เคียงกัน แต่ก็มีสาระผิดแผกกันเล็กน้อยคือ

ก. เมื่อใช้คำว่าพุทธศาสนา จะหมายเอาระบบความคิดที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ

ข. เมื่อใช้คำว่าพุทธปรัชญา จะหมายเอาเฉพาะระบบความคิดเท่านั้น คำนี้ไม่มีความหมายเชิงชี้ให้เห็นว่า ระบบความคิดนั้นๆ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธหรือไม่

หลักคำสอนอันเดียวกัน สามารถมองว่าเป็นศาสนาก็ได้ ปรัชญาก็ได้ สุดแต่ว่า ในที่นั้นต้องการชี้ว่าหลักคำสอนนั้นเป็นเพียงระบบความคิด หรือว่าเป็นระบบความคิดที่มี อิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ

พุทธปรัชญาเป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้วิทยานิพนธ์นี้จึงใช้ คำสองคำนี้ควบคู่กันไป นอกจากเหตุผลดังกล่าวนี้ ยังมีเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้ ต้องใช้สองคำนี้ปะปนกัน เหตุผลที่ว่าเป็นนี้คือ เพื่อความสะดวกสละสลวยทางภาษา ในที่ใดหากใช้ คำว่าพุทธปรัชญาแล้วจะฟังดูขัดหู ก็จะใช้คำว่าพุทธศาสนาแทน การแทนนี้อาจทำให้ ความหมายของข้อความนั้นเปลี่ยนไปบ้าง กล่าวคือ หากใช้คำว่าพุทธปรัชญา ข้อความ นั้นก็กำลังพูดถึงตัวระบบความคิด แต่เมื่อใช้คำว่าพุทธศาสนาแทน ข้อความนั้นก็จะมียุ่ ผ่างเพิ่มขึ้นว่า ระบบความคิดที่พูดถึงนั้นเป็นระบบที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธ ความ หมายที่เปลี่ยนแปลงไปเพียงเล็กน้อยนี้ไม่ทำให้ข้อความนั้นๆเสียหายแต่อย่างใด

มีผู้บัญญัติศัพท์ภาษาอังกฤษสำหรับใช้เรียกพุทธศาสนาว่า Buddhism และบัญญัติ ศัพท์สำหรับใช้เรียกพุทธปรัชญาว่า Buddhist Philosophy ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจะ ใช้คำว่า Buddhism สำหรับเรียกทั้งพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา เหตุผลคือ คำที่ลงท้าย ด้วย -ism ในภาษาอังกฤษมีความหมายเชิงศาสนาได้ เช่นคำว่า Confucianism หมายถึง ศาสนาขงจื้อ มีความหมายเชิงปรัชญาได้ เช่นคำว่า Platonism หมายถึงปรัชญา ของเพลโต เป็นต้น

1.4 พุทธปรัชญาเถรวาท

ปัจจุบันพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นสองนิกายหลักๆคือ

- ก. นิกายเถรวาท
- ข. นิกายมหายาน

การที่พุทธศาสนาแยกออกเป็นสองนิกายนี้มีประวัติความเป็นมายาวนานและซับซ้อน ความแตกต่างระหว่างเถรวาทกับมหายานอยู่ที่ทัศนะพื้นฐานหลายประการ⁵ ปัจจุบัน

⁵ ผู้สนใจความแตกต่างระหว่างทัศนะพื้นฐานของเถรวาทกับมหายาน ดู สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนามหายาน (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), บทหน้า.

มีการตกลงและยอมรับร่วมกันในวงการพุทธศาสนาค่อนข้างแน่นอนแล้วว่า หัตถะเช่นใจ เป็นของฝ่ายเถรวาท หัตถะเช่นใจเป็นของฝ่ายมหายาน นอกจากนั้น ยังมีการจำแนก อย่างชัดเจนแน่นอนแล้วว่า ในบรรดาวรรณกรรมจำนวนมากมายมหาศาลของพุทธศาสนา นั้น วรรณกรรมส่วนใจเป็นของฝ่ายเถรวาท ส่วนใจเป็นของฝ่ายมหายาน

ผู้วิจัยใช้เกณฑ์เรื่องวรรณกรรมเป็นเส้นแบ่งระหว่างเถรวาทกับมหายานใน วิทยานิพนธ์นี้ กล่าวคือ ข้อมูลที่จะใช้ในการเรียบเรียงวิทยานิพนธ์นี้จะนำมาจากวรรณกรรมของฝ่ายเถรวาทเท่านั้น วรรณกรรมของฝ่ายเถรวาทที่รู้จักกันดีคือพระไตรปิฎกฉบับ ภาษาบาลี ตลอดจนนอรรถกถา ฎีกา และวรรณกรรมพิเศษ ที่เขียนเป็นภาษาบาลี วรรณกรรมบาลีเหล่านี้ไม่ได้มีอยู่เพียงในประเทศไทยเท่านั้น หากมีอยู่ในประเทศอื่นที่นับถือ พุทธศาสนาแบบเถรวาทเช่นพม่า ลังกา เป็นต้น ด้วย

จะอย่างไรก็ตาม วรรณกรรมที่ผู้วิจัยใช้เป็นหลักในวิทยานิพนธ์นี้คือวรรณกรรม บาลีที่ใช้กันอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น